

Prefață la... trecut

Sunt la vârsta memoriilor, după o activitate de 44 de ani în magistratură și peste 20 de ani în învățământul universitar. Un clasic român¹ al filosofiei și literaturii, trecut de curând dincolo de apa Styxului, spunea la vârsta pe care o am eu acum că nu i-a rămas doar trecutul.

Cred că această axiomă explică prioritar pentru ce, de câțeva vreme, simt imperios imboldul de a scrie, firește, despre viața mea trecută: despre ce altceva? Este, poate, tendința reflexă de a mă ancora în propria existență; este poate și expresia obișnuinței cotidiene de a face ceva, cred însă că este și dorința puternică, pe care nu am curajul să o spun cu voce tare nici mie însumi, de a mă mărturisi cel puțin hârtiei cât de plină a fost, cu câtă credință am slujit-o și cât de multe și mari au fost bucuriile pe care mi le-a oferit profesia de magistrat.

De multe ori, am vorbit studenților mei despre asemănarea profesiei de medic cu cea de magistrat. Amândouă sunt angajate, în egală măsură, la protejarea celor mai importante valori umane; sănătatea și viața, respectiv libertatea și demnitatea. M-am confundat cu această profesie cu aceeași dăruire cu care mi-am trăit viața personală. Cum aceasta din urmă a fost una obișnuită, ceea ce m-a personalizat, în măsura în care a făcut-o, a fost profesia de magistrat. Spun asta cu dezinvoltura statutului și vârstei mele care mă pun la adăpost de orice temere din partea mea și orice bănuială din partea altora, de aroganță sau de pudicitate.

¹ Octavian Paler, 1926-2007.

Vrând să mă destăinui prin scris, am multe și mari îndoieli. Ca să scrii, pe lângă har trebuie să stăpânești și meșteșugul scrisului. Or, har nu cred că am, iar meșteșugul de a scrie literatură sigur nu-l stăpânesc.

O asemenea convingere am trăit-o în anul 1977 când, după experiența cutremurului, Nicolae Ceaușescu, ajungând la concluzia că „poporul român avea o înaltă conștiință socială socialistă” și tot atunci auzise și de „Codul lui Napoleon”, a hotărât, pentru nemurirea lui și în domeniul dreptului, să fie elaborată o nouă legislație în toate ramurile dreptului care să-i poarte numele. A dat chiar și indicații; noua legislație să fie „simplă, suplă și democratică”. Tot atunci s-a născut și conceptul „Nicolae Ceaușescu, ctitor al dreptului românesc”.

În acel timp, aveam douăzeci de ani vechime în magistratură, funcționam în fosta Procuratură Generală și eram considerat ca un bun practician în materia dreptului penal. În acest context, am fost desemnat să coordonez activitatea unui colectiv de juriști care avea ca sarcină să elaboreze un nou Cod de procedură penală. Colectivul a lucrat, cu intermitență, circa trei ani, a scris, consecutiv, patru variante de cod, care erau din ce în ce mai puțin „simple, suple și democratice” și în final am reușit să renunțăm, nefiind posibil a se realiza un cod de lege în limitele indicațiilor date.

Ei bine, atunci mi-am dat seama, cu o disperare care pe parcurs s-a atenuat, cât este de greu să începi exercitarea unei profesii pentru care nu ai nici har și nici experiență. A fi un bun practician în domeniul dreptului este prea puțin ca să fii și un bun legiuitor dacă pretinzi seriozitate. A elabora o legislație este un *sumum*, este „altceva”. Tot așa, când până atunci ai scris numai practică judiciară sau chiar literatură juridică, nu se poate prezuma că știi să scrii și beletristică.

Prefață la... trecut

Lipsa harului și a experienței nu este singura mea îndoială. Trebuie să ai ce să scrii și ceea ce scrii să prezinte interes și să transmită emoții, cel puțin pentru tine însuși atunci când ignori aspectele comerciale editoriale. Este oare interesant ce vreau să scriu? Este emoțional? Este moralizator? Sunt atâtea alte întrebări pe care mi le pun. Pentru mine, răspunsul la toate aceste întrebări este afirmativ, dar pentru hârtie sau eventualul cititor?

Ce vreau să scriu? Am să anticipez!

Zeița Fortuna¹ ori zeița Themis² sau poate amândouă mi-au fost binevoitoare. Treizeci și trei de ani am lucrat numai în Procuratura Generală și numai în sectorul de urmărire penală. Nu am avut funcții de conducere³, dar am fost angajat în soluționarea unor lucrări pe cât de diferite, pe atât de importante. Așa, de pildă, am făcut cercetare criminalistică și, periodic, instruirea criminalistică a procurorilor stagiați; am asigurat îndrumarea și controlul asupra activității unităților subordonate din țară; am efectuat personal anchetă în dosare complexe (de regulă, infracțiuni de omor); am reprezentat Procuratura în relații interdepartamentale și chiar interstatale⁴; am întocmit studii

¹ În mitologia romană, Fortuna este zeița sorții schimbătoare.

² În mitologia greacă, Themis este zeița justiției, având ca simbol balanța.

³ În trei rânduri am fost propus pentru un post de conducere, dar de fiecare dată am primit aviz negativ din partea Securității. Prima dată pentru că alt candidat era fiu de ilegalist și condamnat politic în regimul burghezo-moșieresc, iar în celelalte două situații pentru motivul că nu prezentam garanții de obediență politică. După evenimentele din 1989, am făcut parte, timp de doi ani, din conducerea Direcției de Urmărire Penală din Procuratura Generală și a Procuraturii Municipiului București.

⁴ În anul 1974, am condus o delegație de lucru în fosta Republică Cehoslovacă pentru elaborarea unui tratat comun de asistență juridică.

Actori veridici pe marea scenă a justiției

juridice, am avut contacte prelungite cu studenții în drept sau cu procurorii stagiați, pe probleme de teoria dreptului și multe asemenea.

În toate aceste ipostaze, am cunoscut mulți oameni de toate felurile: inteligenți sau naivi, generoși sau meschini, buni sau răi, onești sau incorecți. Am fost contemporan cu trei generații de juriști, formați înainte sau după 1944 ori după 1989. Am traversat o epocă social-politică îndelungată, de 45 de ani, cu o legislație caracteristică și o mentalitate juridică proprie și particularizată. Și, în mod deosebit, m-am confruntat intim cu multe „cazuri judiciare” de un dramatism nebănuț care, dezvelite de convenționalism, mi-au arătat cât de profunde pot fi conflictele interumane și cât de diferențiate stările rațional-afective ale semenilor noștri.

*

La 15 decembrie 1955, am fost numit procuror la una dintre procuraturile locale din București. Eram student în anul V, la cursurile de zi, la Facultatea de Drept¹ din București.

Aveam 24 de ani și sentimentul unei existențe nemuritoare. Eram tânăr, sănătos, entuziast, dar fără să mă exteriorizez ostentativ, încrezător, dar întotdeauna dispus să mă îndoiesc de „adevărurile” mele și să renunț la ele dacă o altă rațiune sau propria mea chibzuință mă convingea de contrar. Eram, de asemenea, pătruns de preceptele socialiste cu care fusem îndoctrinat în liceu și facultate. Ce putea fi mai atrăgător pentru buna-credință a acelei vârste decât

¹ Atunci, facultatea se numea Facultatea de Științe Juridice, iar promoția mea a fost prima cu programul de cinci ani de studii, ultimul desfășurându-se pe un singur semestru, până la sfârșitul anului calendaristic.

Prefață la... trecut

idealurile de egalitate, dreptate și bunăstare? Am rămas credincios acestor principii, din ce în ce mai puțin, până prin anii '70 când, dându-mi seama pe viu ce înseamnă „socialismul științific și societatea socialistă multilateral dezvoltată”, mi-am propus să nu mai văd și să nu mai aud ce este în jurul meu și să mă preocup numai de viața și de dosarele mele. Și am reușit în mare măsură.

Aceste convingeri se explicau și prin aceea că proveneam dintr-o familie nevoiașă, cu difuzor radiofonic în casă și aparat de radio numai la primul meu salariu. Se mai explicau și cu faptul că încă de copil mi-am dat seama de „diferența de clasă socială”, cum spuneau comuniștii. Aflându-mă de multe ori în casa colegului meu de bancă din clasele primare, fiu de colonel¹ și de profesoară, am trăit nemijlocit inegalitățile sociale, în special pe plan material și spiritual. A mai fost gena părinților mei, în mod deosebit mama mea, oameni cu puțină carte, dar onești și cu simțul datoriei îndeplinite.

Am spus toate acestea nu pentru a evidenția, presupuse de mine, trăsături ale personalității mele, ci pentru a sublinia unele cerințe fără de care profesiunea de magistrat este o vorbă goală.

Funcția de procuror a fost o dorință, mărturisită numai mie, încă din anul III de facultate când, potrivit programei de învățământ, am studiat dreptul penal special și am luat cunoștință de conținutul Codului penal. Sobrietatea și rigurozitatea textelor acestuia mi-au atras atenția poate și pentru faptul că am intuit zbuciumul relațiilor sociale din spatele textelor legii penale. Fără îndoială că tot atunci mi-am dat seama de generozitatea conceptului de „justiție” care, indiferent

¹ În anul 1938, erau foarte puțini militari cu grad de colonel, care de regulă erau oameni de referință.

că se cheamă drept penal, drept civil, drept administrativ sau oricare altă ramură a dreptului, înseamnă bună-cuviință, dreptate și ordine care trebuie să fie impuse atunci când este nevoie.

A mai fost ceva care m-a apropiat sufletește de funcția procurorului. În anul II de facultate, am intrat pentru prima dată într-o sală de judecată, cu scopul de a asista la desfășurarea proceselor. Pentru că era foarte aproape de facultate, am intrat în sala mare a judecătorei de pe strada Știrbei Vodă. Știam că acolo fusese judecat și condamnat la moarte mareșalul Antonescu, pe care îl păstram încă în reprezentarea ce mi-o făcusem la vârsta de 9-13 ani, când mareșalul era conducătorul statului și al armatei, într-un război pe care eu, cu inocența de atunci, îl trăisem din plin.

Emoția cu care am intrat în sala de judecată a fost însă amplificată de ceea ce am văzut. Semăna cu o sală de teatru, în timpul spectacolului, cu cortina trasă și actorii pe scenă. Aceștia din urmă m-au impresionat.

În primul rând, inculpatul. Era o femeie încă tânără, frumoasă și atât de palidă încât părea fardată cu praf de cretă. Era îmbrăcată în costumul de penitenciar și în țarcul boxei, singură, dădea impresia că a fost izolată pe nedrept de soare și de oameni. Am aflat atunci că era acuzată de uciderea prin otrăvire, într-un adevărat scenariu, a amantului său care, evreu fiind, s-a lăsat convins de familia lui să nu se însoare cu ea. Părea indiferentă la dialogul vehement dintre procuror și avocatul ei, precum și la liniștea sălii.

În aceeași măsură mi-a atras atenția avocatul. O adevărată personalitate. Am aflat că se numea Arthur Nachtigal și era un lider al baroului. Trecut puțin de vârsta a doua, era elegant îmbrăcat, cu costum și cravată impecabile, cămașă albă și o batistă mare, tot albă, în buzunarul hainei de lână rever și cu pantofi de lac negri. Elocința, vocabularul juridic și gestică

Prefață la... trecut

erau, de asemenea, remarcabile. Părea un personaj străin de viața noastră de atunci, ternă și săracă. După puțin timp, a emigrat în Occident.

Ei bine, față de acest personaj impunător, procurorul Aurel Popa nu a fost mai prejos. Ajutat și de probele în acuzare care erau preponderente, procurorul a egalat disputa judiciară și în final s-a impus prin impresia lăsată că inculpata era vinovată. După mulți ani, soarta m-a făcut coleg de direcție, în Procuratura Generală, cu acel procuror, căruia i-am spus despre rolul pe care l-a avut în destinul meu.

Numirea mea ca procuror în București, mai înainte de absolvirea ultimului an de studii, a fost ca un loz norocos scos din urna hazardului. La recomandarea ce mi-a făcut-o procurorul-șef al unității locale unde cu un an mai înainte făcusem practica studentescă, am solicitat o audiență procurorului-șef al Procuraturii Municipiului București.

Întrucât acest om, atunci și mai târziu, a scris câteva rânduri în cartea profesiei mele și pentru că a fost un mare practician al justiției și un excelent organizator, îi aduc un omagiu. Se numea Gheorghe Aanei.

M-a primit în audiență, mi-a luat un adevărat interogatoriu despre vrute și nevrute, a cercetat carnetul meu de student pe care, prevăzător, îl luasem cu mine, m-a chestionat cu privire la „originea socială”, pe care o aveam foarte „sănătoasă” (tata muncitor și mama telefonistă) și, precum Polonius¹ altădată, mi-a dat o sumedenie de sfaturi și m-a uns procuror.

Cu o lună mai înainte, întrucât dosarul meu personal și notele mari obținute la examene constituiau o atracție pentru anumite organe, am fost chemat la

¹ Personaj important din piesa de teatru „Hamlet” de W. Shakespeare – au rămas celebre sfaturile pe care le-a dat fiului său, Laertes.

decanat, iar acolo, un tovarăș care s-a recomandat ca fiind reprezentantul Ministerului Învățământului mi-a oferit gradul de locotenent în Securitate. Deși în acel moment nu eram lămurit decât teoretic ce înseamnă infrațiuni politice, organe de cercetare penală ale Securității, Procuratură și justiție militară, iar oferta era tentantă sub aspectul avantajelor materiale, am refuzat-o. În cursul facultății, făcusem două luni de convocare militară și nu am înțeles deloc cum s-ar putea implementa în justiție conceptul cazon „am înțeles, să trăiți!”.

Alegerea de atunci m-a ferit pentru totdeauna ceea ce se chema infrațiuni politice și justiție militară. De abuzurile organelor securității¹ și ale justiției militare, în special din perioada 1949-1954, am aflat mai târziu, de la colegii mai vârstnici, dar și din propria experiență. Prin anii '70, am avut o nefericită colaborare cu aceste organe, despre care voi scrie însă pe larg.

¹ Prin anii '50, un cetățean în etate de 50-55 de ani era cercetat, în stare de arest, de organele de securitate pentru infrațiunea de „sabotaj economic (chiabur fiind, nu predase cotele cerealiere la care fusese planificat). În timpul interogatoriului luat de către un maior, asistat de un tânăr sublocotenent stagiar, maiorul a trebuit să părăsească temporar cabinetul de anchetă, fiind chemat de un superior. În lipsa acestuia, inculpatul, văzând probabil în ochii sublocotenentului o inocență caracteristică tinereții și o tacită bunăvoință, l-a abordat: „Domnule sublocotenent, mi-a rămas acasă o fată de 16 ani. Este singură și, de o săptămână, de când am fost arestat, nu mai știu nimic despre ea. Aveți aici un telefon pe masă, vă rog, dați-i dumneavoastră un apel și întrebați-o ce face, iar despre mine spuneți-i că sunt sănătos și că în curând voi veni acasă”.

După o scurtă ezitare, sublocotenentul s-a conformat, neștiind sau uitând, nefericitul, că în sală erau „urechi ascultătoare”.

A fost regizat un proces în care subofițerul a fost condamnat la moarte (n.b. – vă rog să credeți), pentru trădare, iar după două luni, timp în care a fost lăsat să „mediteze” despre ce înseamnă „disciplina militară și dictatura proletariatului”, a fost promovat recursul inculpatului și i-a fost schimbată pedeapsa la un an de închisoare pentru o infrațiune de serviciu.

Prefață la... trecut

În cadrul organelor de securitate, ca peste tot și oriunde, au fost însă și juriști merituoși și oameni onești. Am în vedere două cazuri, singurele de acest fel din activitatea mea. Unul dintre ele, din anul 1975, privește cauzele și împrejurările sinuciderii liderului comunist Chivu Stoica. Atunci, împreună cu un mai tânăr locotenent de securitate, I. Apostolescu, am făcut cercetarea în condiții de mare confidențialitate. Cu acea ocazie, colaboratorul meu s-a dovedit un om cu desăvârșire corect și serios, motive pentru care și astăzi mă gândesc la el cu simpatie. Nu este în intenția mea să detaliez acest caz întrucât nu am în vedere vreo referire privind regimul comunist și conducătorii săi. Mi-aduc aminte însă de gândul amuzant de atunci că, dacă aș fugi din țară și aș relata la „Europa Liberă” tot ce aflasem din anchetă, aș fi stârnit mare interes. Al doilea caz se referă la o anchetă de natură disciplinară privind pe milițienii, procurorii și judecătorii care au contribuit, unii cu rea-intenție, iar alții din culpă gravă, la condamnarea pe nedrept a unui bărbat pentru o omucidere pe care nu o săvârșise. Și în acest caz, pe care am intenția să-l relatez, am avut o bună colaborare cu organele de securitate.

*

În timpul facultății, ca și puțin mai târziu, în timpul profesiei, am avut șansa să am ca profesori teoreticieni ai dreptului formați de școala juridică și de societatea interbelică. Aceștia, de la înălțimea pedestalului catedrei, păreau atotstăpânitori; emanau prețiozitate, cultură generală și juridică, seriozitate, prestanță și, mai mult decât orice, erau exemple de urmat. Dascăli ai învățământului juridic, precum profesorii

Traian Ionașcu și Ion Filipescu, de drept civil, profesorul Vintilă Dongoroz¹, de drept penal, profesorul Tudor Popescu, de drept internațional, profesorul Constantin Tomulescu², de drept roman și încă destul de mulți alții, păreau ca niște mari performeri ale căror performanțe, după ei, n-au mai fost realizate decât cu foarte rare excepții.

Tot atunci, la începutul anilor '50, și-au făcut apariția și unele cadre universitare făcute pe criterii de partid care, așa cum era de așteptat, s-au pierdut cu timpul. Așa, de pildă, la catedra de drept constituțional

¹ Prof. dr. doc. V. Dongoroz (1893-1976). Ilustru penalist, autorul *Tratatului de drept și procedură penală* (1924-1927) în cinci volume, al Codului penal Carol al II-lea și al Codului de procedură penală din 1936, al monumentalelor lucrări *Explicații teoretice ale Codului penal român*, în patru volume (1969-1972) și *Explicații teoretice ale Codului de procedură penală* în două volume (1975-1976); îndrumător principal în elaborarea Codului penal și al Codului de procedură penală din 1969 și autor a numeroase alte lucrări. Un cronicar al timpului spunea despre el: „Cu înfățișarea sa de un calm apolinic, cu părul prematur pudrat de anii de o neobosită muncă intelectuală, cu distincția ținutei sale, Vintilă Dongoroz pare un marchiz de la curtea vreunui dintre Ludovicii Franței”. De multe ori le-am spus studenților mei că Vintilă Dongoroz înseamnă pentru dreptul penal românesc ceea ce înseamnă Mihai Eminescu pentru poezia românească.

² Profesorul C. Tomulescu, un taciturn care nu râdea niciodată, dădea impresia că în viața lui nu-l preocupă altceva decât limba latină și dreptul roman. Nu era membru al partidului comunist, iar atunci când a fost invitat să intre în partid, a întrebat cu candoare:

–Am auzit că voi cereți o taxă lunară; e mare taxa asta?

La un examen la cursurile fără frecvență, când un general de miliție, în postură de student, care se prezentase în uniformă de gală și cu multe decorații pe piept nu prea știa ce să spună în legătură cu subiectul de examen, profesorul l-a apostrofat:

– Domnule căpitan, nu ai învățat!

– Tovarășe profesor, nu sunt căpitan, sunt general!

– Eh, nu-i nimic, eu mă pricep la grade cum te pricepi dumneata la dreptul roman.

Prefață la... trecut

preda un tovarăș profesor G.G., mic de statură ca și nivelul său de pregătire didactică, deținător totodată al unei funcții de stat foarte importante. Profesorul G.G. se așeza pe scaun la catedră (tălpile nu-i ajungeau la podea), scotea din servietă un teanc de coli scrise probabil de altcineva și, cu o voce monotonă, începea să citească, în timp ce noi, studenții, aveam fel de fel de preocupări. Și, nu știu cum reușea să se repete cu o apreciabilă frecvență, când schimba foile, apuca deodată câte două și citea mai departe. Uneori, își dădea seama că textul nu avea continuitate și atunci se oprea, își cerea scuze și revenea la foaia cu pricina.

Un alt tovarăș profesor, venit în țară, așa cum se spune, „cu tancurile sovietice”, preda o disciplină nou introdusă în programa de învățământ, drept de stat sovietic. „Conștiincios și didact”, profesorul S.F. a scris și a editat, pe numele său, și un curs. După câțiva ani, probabil odată cu retragerea tancurilor, s-a constatat că acel curs era un plagiat cât se poate de fidel de pe un curs sovietic. Atunci a fost îndepărtat din învățământ și nu s-a mai auzit nimic despre el.

Profesorul S.F. avea însă simțul umorului, manifestat și cu ocazia unui dialog pe care l-a avut cu colegul meu Costică Mihăilescu. Acesta din urmă, un oltean neaoș, prin origine și fel de a fi, s-a prezentat la o sesiune de examene și, ajungând în fața catedrei și a lui S.F., a luat un bilet de examen, s-a uitat la subiecte, i-a spus profesorului numărul biletului și, în loc să se așeze în prima bancă din sală, pentru pregătirea subiectelor, a rămas pe loc, începând să se lamenteze, deosebit de contrariat.

– Extraordinar... Tț,tț... Nemaipomenit.

S.F. nedumerit, își coboară ochelarii pe nas și se uită întrebător:

– Tovarășe profesor, este formidabil, eram sigur că o să-mi cadă subiectul acesta.